

vinskim radnicima, a koji ukazuju na administrativnu razjedinjenost toga područja i na teškoće zbog historijskog nasljeđa. Objavljeno je i nekoliko dokumenata o partijskom radu, pa se tako dobila solidna podloga za pisanje povijesti radničkog pokreta građevinskih radnika Vojvodine, kao dijela povijesti revolucionarnoga radničkog pokreta i Saveza komunista. Zbornik je djelomično čak i ispunio tu zadaću, jer je prije objavljivanja 434 dokumenta štampana uvodna studija dra Danila Kecića u kojoj su prikazane osnovne smjernice i sindikalni rad radništva te značajne i u Vojvodini veoma zastupljene privredne grane. Studija je pisana na temelju objavljenog materijala. Knjigu upotpunjava registar ličnih imena, registar mjesta i sadržaj s registama objavljenih dokumenata, a tiraž je knjige 1000 primjeraka.

Pridružujem se mišljenju dr Bosiljke Janjatović, koja je prikazala građu o drvodjeljcima<sup>2</sup>, da je dr Kecić obavio solidan posao, i smatram da objavljivanjem takve građe Vojvodina prednjači na tom planu ostalim područjima Jugoslavije i da se tako više od ostalih približava realizaciji sveobuhvatne historije radničkog pokreta Vojvodine.<sup>3</sup>

Mira Kolar-Dimitrijević

ZBORNİK Historijskog instituta Slavonije i Baranje, br. 15,  
Slavonski Brod 1978, 297 str.

Historijski institut Slavonije i Baranje, nastavljajući svoju plodnu delatnost, objavio je petnaesti zbornik u kome se uz više radova iz istorije Slavonije, posebno Slavenskog Broda, Jugoslavije i Hrvatske, nalazi osvrt na godišnjicu Radničkog doma u Slavonskom Brodu i dva prikaza. Radovi su dobro fundirani i na visokom naučnom nivou.

Na prvom je mjestu objavljen rad Wilhelma Wagnera »Sava i vojni komunitet Brod (1692-1873)« u kojem je autor dao sliku socijalnog, privrednog i kulturnog položaja jednog »vojnog komuniteta« u Slavonskoj krajini koji je zbog mnogostrukog uticaja Save na naselje dobio svoje posebno obeležje. Wagner je opisao Savu kao granicu između dveju carevina na kojoj se nalazi Brod. Sava je tek u vreme merkantilizma (oko 1780) postala trgovački put, kojim se prevozi roba, pretežno žito. U to vreme Sava je bila veoma bogata ribom. Konstatuje se da je Sava osposobljena za plovidbu po nalogu cara Josifa II u godinama 1784-1785. Uz parobrodarski saobraćaj roba se prevozila i lađama bez strojnog pogona. Rad je bogat raznim statističkim tabelama. Dati su detalj-

<sup>2</sup> Bosiljka Janjatović, Sindikalni pokret drvodjelskih radnika u Vojvodini 1935-1941, ČSP, 2/1978, 122-123.

<sup>3</sup> Vojvodani su u ostvarivanju planiranog zadatka već mnogo realizirali. D. Kecić objavio je monografiju »Revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1917-1921« (Novi Sad 1972), a M. Palić »Radnički pokret u Vojvodini 1921-1929« (Novi Sad 1973). Osim toga, D. Kecić objavio je monografiju »Klasne borbe u Vojvodini 1918-1941.« (Novi Sad 1969), uočivši, vjerovatno, prilikom pisanja te monografije potrebu objavljivanja izvora za područje Bačke, Banata i Srijema kao sastavnih dijelova današnje Vojvodine.

ni podaci o podizanju brodske tvrđave i samog grada. Kad je reč o stanovništvu, ističe se da su u Brodu uvek bili najbrojniji Slavonci, u većini zanatlije i trgovci. Kaže se da manufakturnih radionica i fabrika u doba Vojne krajine u Brodu još nije bilo. Kad je reč o kulturnom životu ističe se da je školstvo u Vojnoj krajini bilo dobro razvijeno. Pre dolaska lekara, u Brodu su lekarsku praksu obavljali fratri. Zbog blizine močvara, zdravstvene prilike u Brodu su bile neprestano loše. Pravoslavna parohija u Brodu nastala je 1780. god. Autor se osvrće i na kopnene prometne veze i na poštu.

Rad Dragiše Jovića govori o postanku i razvitku socijalreformizma u radničkom pokretu Slavonije, od obnove do stvaranja socijalističke zajednice Jugoslavije (1918 — 2. VII 1921). Ističe se da uporedo sa obnavljanjem Partije u Hrvatskoj i Slavoniji teče i proces polarizacije na levicu i desnicu, koji se najpre manifestovao u stranačkom rukovodstvu a kasnije se preneo i na organizacije u unutrašnjosti. Desničari u osječkoj organizaciji nisu mogli da zaustave masovno opredeljivanje radničke klase za ciljeve borbe koju vodi levica. Od marta 1919, pošto su doživeli poraz, oni otpočinju svoj zaseban razvojni put. Ali u ostalim organizacijama Slavonije, u periodu do Kongresa ujedinjenja, nije bilo nikakvih znakova koji bi upućivali na prodor desničarske ideologije. Desničari su do Kongresa ujedinjenja u Slavoniji i Hrvatskoj imali usku bazu, a posle kongresa postala je još uža, što su pokazali opštinski izbori i izbori za Ustavotvornu skupštinu. Kad je reč o drugoj struji socijaldemokratizma — centrumaši su u Slavoniji imali još užu bazu. Socijalreformisti su ujedinjenjem svojih redova nastojali da u narednom razdoblju ojačaju i prošire front u borbi protiv komunističkog pokreta.

O postanku, razvitku i nekim obeležjima izbornih sistema za lokalna predstavnička tela u staroj Jugoslaviji rad je napisao Anto Milušić. Autor se najpre osvrnuo na neka obeležja izbornih sistema za lokalna predstavnička tela u jugoslovenskim zemljama pre njihovog ujedinjenja i konstatuje da lokalna predstavnička tela buržoaske Jugoslavije nisu bila autohtona i da su na njihov razvitak uticali razni faktori, posebno nasleđeni pravni sistem i tradicije u zemljama i na područjima koja su ušla u sklop Jugoslavije. Autor je izložio najvažnija obeležja izbornih sistema za lokalna predstavnička tela u staroj Jugoslaviji do unifikacije zakonodavstva o opštinama i gradovima i njihova najvažnija obeležja posle unifikacije. Milušić je opisao i neke aspekte primene lokalnih izbornih sistema u praksi vladajućega političkog režima buržoaske Jugoslavije.

Posebno je interesantan prilog Mile Konjevića o položaju radnika u Slavoniji od 1929. do 1941. ilustrovan brojnim statističkim tabelama. Autor konstatuje da su na položaj radnika u Slavoniji u razmatranom periodu umnogome uticali društveni i privredni tokovi u senci krupnih političkih događaja i privrednih poremećaja. Naglašena je velika važnost ekonomske krize čija je kulminacija u Slavoniji bila 1932. U najtežem je položaju bila drvna, metaloprerađivačka i prehrambena industrija. Na težak položaj radnika negativno je uticao proces proletarizacije sela i pritisak nezaposlene radne snage na gradsku privredu. Nadnice radnika su uprkos porastu cena i troškova života rasle prilično sporo. Lošem položaju radnika doprinosi slaba zdravstvena i higijensko-tehnička zaštita, dugo radno vreme, ponižavajući status žena-radnica, omladine i dr. Položaj radnika u razmatranom periodu određivali su ne samo klasna struktura građanskog društva nego i posledice društvenih i privrednih poremećaja koje sa sobom nose mnoge teškoće.

Tri autora: J. Antolović, S. Domankušić i S. Hrečkovski opisali su razvoj i aktivnost partizanskih jedinica u okrugu Slavonski Brod u toku 1942. god. Najpre su se osvrnuli na osobenost političke i vojne situacije, organizaciju rada i jačanje borbene moći (disciplina, vojnička obuka, služba veze, snabdevanje), borbenu delatnost sa prilično šema, zatim na stanje i rad KPJ i SKOJ-a, na politički rad i pothvate protiv NOP-a u kojima partizanske jedinice ne samo da nisu bile uništene, već su i dalje zadržale inicijativu i svakim danom proširivale svoju delatnost.

Antun Miletić prikazao je borbeni put Druge udarne brigade (4. udarne brigade 12. udarne divizije). Autor konstatuje da je od početka ustanka naroda Hrvatske 27. jula 1942. do septembra 1944. u Slavoniji bilo formirano 9 brigada. Miletić je dao najvažnije podatke o osnivanju, vojničkom razvitku, borbenoj i političkoj delatnosti 4. udarne brigade 12. divizije sa prilično skica i podataka o brojnom stanju, socijalnom i nacionalnom sastavu. Ima reči i o partijsko-političkom i kulturno-prosvetnom radu. Uz tekst je priložen spisak ranjenih boraca i rukovodilaca 4. udarne brigade 12. udarne divizije NOVJ i spisak njenih poginulih boraca. Članak je napisan u povodu 35. godišnjice osnivanja brigade. Zdravko Krnić opisao je privredu Nemačke narodne skupine u NDH. Autor je najpre dao opšte napomene i strukturu privrede koju aprila 1941. najvećim delom čini poljoprivreda u kojoj 70% privrednih kapaciteta otpada na Nemačku narodnu skupinu; zanatstvo i industrija u celokupnoj privredi učestvuju sa 22%, zatim trgovina sa 5%, a ugostiteljstvo i saobraćaj sa svega 3%. Krnić je dao opšte podatke o novčanom kapitalu, zadružnim skupinama, uz napomene o zadrugarstvu, »Agrariji« — nemačkoj centralnoj nabavljačko-prodajnoj zadruzi — nemačkoj kreditnoj zadruzi, o »Logu«, centralnoj zadruzi nemačkih obrtnika i nemačkoj centralnoj mlekarskoj zadruzi. Krnić je dao i neke od mera za unapređenje zadrugarstva, a takođe prati zadružno osiguranje Nemačke zajednice rada.

U odeljku Obljetnice dr Mile Konjović prikazao je 65 godina Radničkog doma u Slavonskom Brodu. Konjević naglašava da u vreme poleta radničkog i komunističkog pokreta u Brodu dolazi do izražaja kulturno-prosvetna delatnost radnika. Autor iznosi podatke o idejama za gradnju i otvaranje doma u Slavonskom Brodu. Konstatuje da je Radnički dom u toku 65 godina prošao kroz nekoliko faza čija se periodizacija poklapa s trajanjem pojedinih razdoblja u istoriji slavonsko-brodske radničkog pokreta, u kojem je postao centar i ishodište kulturnih, političkih, ekonomskih i sindikalnih akcija, čiju je delatnost u tom pravcu prekinuo prvi svetski rat. U novostvorenoj jugoslovenskoj državi Radnički dom je postao centar borbe revolucionarnog proletarijata. I u ilegalnim uslovima rada KPJ, posle Obznane i Zakona o zaštiti države, komunisti su uspeli da održe svoj uticaj na orijentaciju i rad Radničkog doma. U vreme šestojanuarske diktature samo za kratko vreme reformisti su ojačali svoje pozicije, ali je Radnički dom ponovo postao centar revolucionarnoga radničkog pokreta, prelazeći od 1935. okvire kulturnog, obrazovnog i prosvetnog rada, noseći u sebi snažne ideje, političke i socijalne poruke.

U odeljku Prikazi i kritike objavljen je osvrt Milice Bodrožić na knjigu Nikole Popovića, Odnosi Srbije i Rusije u prvom svetskom ratu i Slodobana Brankovića na Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, tom XII, knjiga 3.

*Milica Bodrožić*